

Zawiłości kościelnej hierarchii oraz kościelny savoir-vivre

Chciałbym poruszyć bardzo praktyczny dla każdego genealoga i badacza rodzinnych korzeni, temat kościelnych godności, funkcji i hierarchicznych zależności. Budzi on niekiedy sporo ciekawości i sensacji, a czasami wprawia nas w zakłopotanie. Podczas naszych badań genealogicznych przeglądając księgi metrykalne napotykałyśmy podpisy kapłanów różnych godności kościelnych. Innym razem w wysyłanej korespondencji zwracamy się do konkretnej osoby czy też instytucji. Kardynał, arcybiskup, biskup, prałat, prepozyt, kanonik, dziekan, proboszcz, pleban, komendarz, wikary, mansjonarz, diakon czy altarysta – któż z nas się w tym wszystkim połąpie? A gdy dodamy do tego odpowiednie stroje i przysługujące poszczególnym godnościom tytuły oraz grzecznościowe zwroty, to trzeba wielkiej zręczności, aby nie popełnić przysłowiowej gafy. Tymczasem sprawa jest niezwykle prosta.

W Kościele katolickim, poza świeckimi wyróżniamy osoby duchowne, a wśród nich te, które przyjęły sakrament kapłaństwa i mogą na mocy tego sakramentu pełnić kościelne posługi. Reszta jest tworem historii Kościoła i dziedzictwem kultury chrześcijańskiej.

Sakrament kapłaństwa posiada trzy stopnie, które otrzymuje się na mocy trzech stopni święceń: diakonatu, prezbiteratu i episkopatu. Mają one swoje korzenie biblijne. W Dziejach Apostolskich czytamy o ustanowieniu diakonów, którzy mieli wyręczać Apostołów w posłudze przy stole, by ci mogli się poświęcić całkowicie ewangelizacji i katechezie¹. W listach św. Pawła czytamy o biskupach² i prezbiterach³, którzy są kontynuatorami posługi Apostołów: w poszczególnych gminach kościelnych i pełnią funkcje niezbędne w życiu Kościoła – kierowanie, nauczanie i głoszenie Ewangelii.

Hierarchia godności

Obok stopni święceń mamy w Kościele trzystopniową hierarchię godności. Najwyższą i pierwszą godność w Kościele rzymskokatolickim sprawuje papież, który jest biskupem Rzymu i namiestnikiem Chrystusa w całym Kościele. Od pozostałych biskupów papieża odróżnia tiara, czyli potrójna korona. Nie wiadomo od kiedy biskupi Rzymu używają tiary. Wiadomo jedynie, że nastąpiło to przed donacją⁴ Konstantyna I Wielkiego⁵ w pierwszej połowie IV wieku.

¹ Dziejże Apostolskie (dalej cyt. Dz.) 6, 1–7; 1 List do Tymoteusza (dalej cyt. 1 Tm.) 3, 8–13.

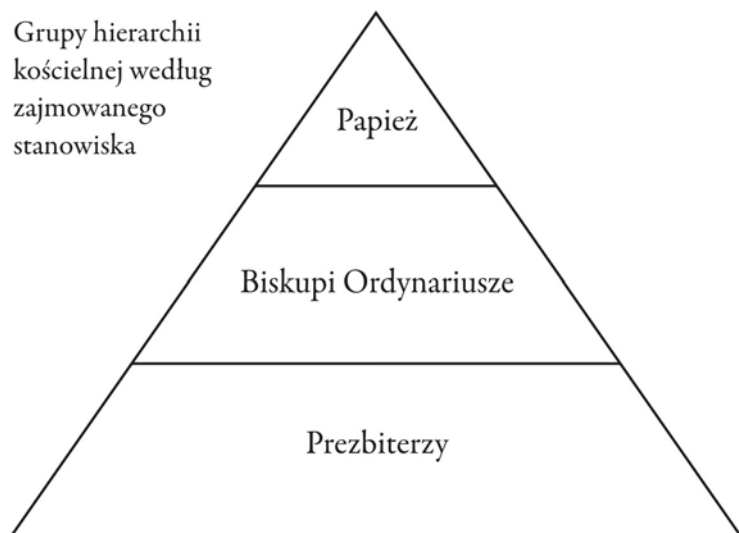
² Dz. 20, 28; 1 Tm. 3, 2–7.

³ 1 List św. Piotra Apostoła (dalej cyt. 1 P.) 5, 1–3.

⁴ Donacja, majorat donacyjny – dobra ziemskie nadane przez monarchę jako forma nagrody i uposażenia wyższych urzędników państwowych lub wysokich rangą wojskowych, a także niezbywalny majątek w ten sposób uzyskany. Źródło: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Donacja> (dostęp: 19.07.2011).

⁵ Donacja Konstantyna (łac. *Constitutum Constantini* lub *Donatio Constantini*) – sfałszowany dokument, na mocy którego cesarz rzymski Konstantyn Wielki nadaje Kościołowi liczne dobra i przywileje. Najstarsza z zachowanych do dzisiaj wersji dokumentu pochodzi z IX wieku i przechowywana jest obecnie

Grupy hierarchii
kościelnej według
zajmowanego
stanowiska

Tiara jest symbolem papieństwa, jednak nie jest już używana. Papież Paweł VI sprzedał własną tiarę, a pieniądze oddał biednym. Jan Paweł I oraz Jan Paweł II odmówili koronacji i nie używali później tiary. Benedykt XVI również nie zgodził się na koronację i jako pierwszy umieścił w swoim herbie papieskim nie tiarę, lecz potrójną mitrę⁶, jako symbol władzy duchowej, a miejsce koronacji zastąpił modlitwą przed grobem św. Piotra. Kolejnymi insygniami papieskimi są Pierścień Rybaka⁷ oraz pieczęć,

przeznaczona do tłoczenia w ołowiu lub złocie, z wizerunkiem św. Piotra i Pawła, którą Biskupi Rzymu pieczętują swoje najbardziej uroczyste dokumenty zwane bullami⁸. Zarówno pierścień Rybaka jak i pieczęć papieską kardynał kamerling⁹ łamie po stwierdzeniu zgonu papieża w obecności trzech innych kardynałów. Jest to znak, że pontyfikat danego papieża dobiegł końca.

Papież, w przeciwieństwie do pozostałych biskupów, nie używa zagiętego pastorału¹⁰, lecz prostego krzyża. Zwyczaj ten został wprowadzony przed pontyfikatem Innocentego III¹¹. Zwyczaj całowania stóp papieża – charakterystyczny znak oddawania czci następcy Jezusa – znany był już

w Bibliotece Narodowej w Paryżu. Adresowana jest ona do papieża Sylwestra I. Dzieli się na dwie części. W pierwszej z nich, zatytułowanej *Confessio*, cesarz opisuje, jak papież nauczał go wiary chrześcijańskiej, nawracał Rzym oraz jak wyleczył cesarza z trądu. Na podstawie http://pl.wikipedia.org/wiki/Donacja_Konstantyna (dostęp: 19.07.2011).

⁶ Mitra (z łac. przepaska na głowę, turban), inaczej infuła – wysokie liturgiczne nakrycie głowy i znak godności chrześcijańskich dostojników kościelnych. Źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Mitra_%28nakrycie_g%C5%82owy%29 (dostęp: 19.07.2011).

⁷ Pierścień Rybaka (łac. *anulus piscatoris*), pieczęć sygnetowa papieża z wyobrażeniem św. Piotra zarzucającego sieć z łodzi. Wprowadzony w 2. poł. XIII w. używany pierwotnie do osobistej korespondencji, później do brewe. Źródło: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3956887/pierscien-rybaka.html> (dostęp: 19.07.2011).

⁸ Bulla (łac., 'bąbel', 'coś wypukłego'), dokument wydawany głównie przez papieża lub panującego, zwykle zaopatrzone w pieczęć (stąd nazwa). Źródło: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/4007801/bulla.html> (dostęp: 19.07.2011).

⁹ Kamerling (łac. *Camerarius Sanctae Romanae Ecclesiae* – 'Skarbnik Świętego Kościoła Rzymskiego') w Kościele katolickim – kardynał, który kieruje Kamerą Apostolską. Zarządza on sprawami zwyczajnymi Kościoła oraz troszczy się o dobra i prawa doczesne Stolicy Apostolskiej w okresie wakatu. Etymologicznie słowo wywodzi się z włoskiego *camerlengo*, *camerlingo* – szambelan (papieski); podskarbi. Z chwilą śmierci papieża kamerling, jako jeden z nielicznych, nie traci swoich uprawnień, ale korzysta z nich aż do wyboru nowego papieża, czyli przez cały okres sediswakancji.

¹⁰ Pastorał (łac. *<baculum> pastorale* 'laska' pasterska), w liturgii Kościoła rzymskokatolickiej symbol władzy biskupiej; wysoka laska zakończona u góry spiralą (tzw. krzywań), niekiedy krzyżem. Noszony przez biskupów, opatów a także przez ksienię w lewej ręce podczas uroczystości kościelnych; bogato zdobiony. Źródło: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3954893/pastoral.html> (dostęp: 19.07.2011).

¹¹ Innocenty III (łac. *Innocentius III*), właściwie Lotario de' Conti di Segni (ur. 1161 w Gavignano koło Anagni, zm. 16 lipca 1216 w Perugii) – papież od 8 stycznia 1198 do 16 lipca 1216. Źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Innocenty_III (dostęp: 20.07.2011).

w VIII wieku. Wiadomo, że w ten sposób cesarz Justynian II Rhinotmetos oddawał cześć papieżowi Konstantynowi¹². Zwyczaj został zarzucony w drugiej połowie XX wieku za pontyfikatu Jana XXIII.

Herb kardynała ozdobiony jest kapeluszem w kolorze czerwonym. Z jego wnętrza, z każdej strony spływa czerwony sznur ułożony w sploty skierowane ku krawędzi ronda kapelusza. Każdy ze sznurów przytwierdzony jest do kapelusza jednym końcem pojedynczym chwostem (łac. *fiocci*) od góry kapelusza. Drugi koniec sznura zakończony jest, ułożonymi w 5 rzędów, 15 chwostami w kolorze sznura. Jeśli kardynał jest arcybiskupem metropolitą¹³, dodatkowo może być umieszczony paliusz (analogicznie do herbu arcybiskupa). Za tarczą herbową umieszczony jest stosowny krzyż, w zależności od posiadanego przez kardynała urzędu (biskupa, arcybiskupa czy patriarchy).

Drugą grupą w trzystopniowej hierarchii godności kościelnych są ordynariusze, czyli biskupi stojący na czele diecezji i mający w nich pełnię władzy. Na czele diecezji stoi biskup ordynariusz. Może to być arcybiskup (*archiepiscopus, pontifex*) lub tylko biskup (*episcopus, vjscupas*). Arcybiskupi ozdabiają swoje herby zielonym kapeluszem, sznurem i 10 chwostami. Układ sznura jest analogiczny jak w przypadku herbu kardynała. Jeśli arcybiskup jest metropolitą dodatkowo może być umieszczony paliusz (patrz rysunek). Pod tarczę podłożony krzyż podwójny. Przed 1969 rokiem dodawane były ponadto mitra i pastorał. Jeżeli arcybiskup posiadał tytuł książęcy umieszczał swój herb na płaszczu herbowym zwieńczonym mitrą książęcą. Dawniej arcybiskup, który w swoim ręku skupiał także władzę świecką krzyżował za tarczą pastorał i miecz.

Biskup ordynariusz może prosić Ojca Świętego o przydzielenie biskupa pomocniczego – jest on jednak zawsze podporządkowany władzy biskupa diecezjalnego. Biskup w swoim herbie umieszcza kapelusz, sznur i 6 chwostów koloru zielonego. Układ i mocowanie sznura wygląda analogicznie jak w herbie kardynała. Podłożony pod tarczę krzyż łaciński. Biskupi, którzy są bezpośrednio zależni od Stolicy Apostolskiej (np. biskupi Szwajcarii), mają prawo do stosowania 10 chwostów. Przed 1969 rokiem w herbach biskupich stosowane były również mitra i pastorał, z tym, że były mniej okazałe od arcybiskupich.

Trzecią grupą w kościelnej hierarchii są prezbiterzy – księża, którzy otrzymują od biskupa tzw. jurysdykcję, czyli władzę kościelną w swoich parafiach. Kapłani ozdabiają swoje herby czarnym kapeluszem, sznurem i 2 chwostami. Za tarczą nie umieszczają jednak pastorału. W tej grupie spotkamy takie tytuły jak:

- proboszcz (łac. *parochus* – *P.*, *curator* – *cur.*, także *antistes*) spotykamy również czasami zapis w dawnych księgach proboszcz miejscowy (*parochus loci* – *P. Loci*),
- pleban (łac. *plebanus* – *P.*, *curatus*) – duchowny, na ogół w stopniu prezbitera (księdza), zarządzający parafią wiejską,
- prebendarz (łac. *prebendarius*) – termin stosowany od średniowiecza do pierwszej połowy XIX wieku. Był to kapłan zarządzający majątkiem duchownym i czerpiący z niego dochody,
- mansjonarz (łac. *mansionarius*) – w hierarchii kościelnej kapłan niższej rangi, wikariusz bez obowiązków kościelnych, który z tytułu zapewnionego utrzymania był zobowiązany trwać na miejscu i pełnić wyznaczone funkcje duszpasterskie i liturgiczne przy katedrach, kolegiatach

¹² Konstantyn (ur. 664, zm. 9 kwietnia 715 w Rzymie) – papież w okresie od 25 marca 708 do 9 kwietnia 715. Więcej na http://www.poema.art.pl/site/itm_101224_konstantyn_marca_kwietnia.html (dostęp: 20.07.2011).

¹³ Metropolita (fr. *métropolitte* < łac. *metropolitanus* (*episcopus*) ‘biskup miasta macierzystego’), wyższy dostojnik w Kościele katolickim i niektórych Kościołach prawosławnych – arcybiskup stojący na czele metropolii (archidiecezja). W niektórych Kościołach wschodnich – biskup zarządzający diecezją (zwierzchnik Kościoła autokefalicznego niebędący patriarchą, egzarchą). Źródło: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3940152/metropolita.html> (dostęp: 20.06.2011).

Tiara – pontyfikalne nakrycie głowy papieża

Herb Kamerlinga Kolegium Kardynalskiego

Herb arcybiskupa (wersja z paliuszem)

Herb biskupa ordynariusza lub sufragana

Herb kapłana nie posiadającego godności honorowych

Herb dziekana, przeora, archiprezbitera lub przełożonego domu zakonnego

Herb opata lub prepozyta infułata

Herb opata i prałata niezależnego (NULLIUS)

Herb kanonika

Herb generała zakonu

Źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Heraldyka_ko%C5%9Bcielna (dostęp: 24.07.2011)

i znaczniejszych parafiach. Mansjonarze tworzyli niekiedy zespoły, mające swój statut. Do ich obowiązków należało np. codzienne śpiewanie *Officjum Parvum de BMV* (*Mały brewiarzyk o NMP*, także *Małe godzinki o NMP*) oraz odprawianie Mszy św. Niekiedy mansjonarz nie mieszkał na stałe, ale dojeżdżał, by spełnić wyznaczoną mu dokładnym terminem funkcję. Mianem mansjonarza nazywa się także wikariusza w parafii, funkcjonującego na specjalnych prawach, albo kapłana pełniącego służbę przy ołtarzu w bazylice,

- wikariusz (łac. *cooperator, vicarius*) jest współpracownikiem proboszcza i sprawuje posługę kapłańską pod jego kierownictwem. W księgach metrykalnych znajdziemy częsty zapis w skrócie: wikariusz – *Vic.* lub *Vicar.*, *Coop.*, wikariusz miejscowy (*Cooperator loci* – *Coop. loci* lub *Coop. l.*).

Biskup powołuje też tzw. archiprezbiterów – dziekanów. Dziekan (łac. *decanus*) koordynuje pracę duszpasterską w dekanatach (liczących kilka parafii) i stanowi ogniwo pośrednie między biskupem a ogółem księży w diecezji. To on pomiędzy wizytacjami kanonicznymi biskupa przeprowadza wizytację (łac. *visitatio*) dziekańską parafii. Często spotykamy w księgach wpis i pieczęć dziekana świadczące o tej wizytacji. Dziekani ozdabiają swoje herby czarnym kapeluszem, sznurem i 4 chwostami. Za tarczą nie umieszczają jednak pastorału.

Obok tych trzech stopni władzy kościelnej istnieją jeszcze funkcje pomocnicze. A więc najpierw kardynałowie, którzy są najbliższymi współpracownikami papieża, z prawem wyboru następcy po śmierci dotychczasowego Biskupa Rzymu. Tradycyjnie wyróżnia się trzy stopnie kardynałów:

- kardynałowie biskupi, którym przydzielono, bez sankcji kanonicznej, diecezję podrzymską,
- kardynałowie prezbiterzy, którzy mają przydzielony kościół tytularny w Rzymie,
- kardynałowie diakoni, którzy mają przydzielony kościół stanowiący diakonię.

Kardynał, który jest patriarchą¹⁴ wschodnim otrzymuje automatycznie godność kardynała-biskupa, przy czym zachowuje jako tytuł swój kościół patriarchalny. Każdy nowo mianowany kardynał podczas mszy św. w bazylice św. Piotra w Rzymie otrzymuje od papieża pierścień oznaczający związek ze Stolicą Apostolską oraz czerwony biret¹⁵, który jest symbolem oddania się

Szaty kardynalskie. Źródło: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Gammarelli>

¹⁴ Patriarcha – (z grec. ‘praojciec’) w Nowym Testamencie określenie protoplastów Izraelitów (Abraham, Izaak, Jakub oraz dwunastu synów Jakuba), ale także protoplastów ludzkości, oraz protoplastów rodów, np. Dawid. W późnym chrześcijaństwie hierarcha Kościoła, zwierzchnik metropolitów, rządzący określonym przez prawo kanoniczne patriarchatem. Pięciu kanonicznych patriarchów katolickich to: patriarcha Rzymu (jednak w 2006 roku papież Benedykt XVI zrezygnował z tytułu patriarchy zachodu), patriarcha Konstantynopola, patriarcha Aleksandrii, patriarcha Antiochii i patriarcha Jerozolimy. Źródło: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Patriarcha> (dostęp: 20.07.2011).

¹⁵ Biret (łac. *birretum* – ‘czapeczka’) jest to nakrycie głowy duchownych Kościoła katolickiego i rzadziej pastorów, może mieć 3 lub 4 rogi oraz ewentualnie pompon z wełny; używane kolory:

- czarny – prezbiterzy bez dodatkowych godności, diakoni-celibatariusze oraz obłóczeni klerycy oraz absolwenci niektórych uczelni wyższych
- czarny z fioletowym pomponem – prezbiterzy posiadający tytuł prałata lub kanonika

kardynała na służbę Kościoła powszechnego aż do złożenia ofiary z życia (dokładniej *usque ad sanguinis effusionem* – aż do przelania krwi).

Zewnętrzną oznaką kardynała jest sutanna, pas, piuska i biret w deseni mory¹⁶, mucet (pelerynka) w kolorze purpury, fariola (peleryna) czerwona z kołnierzem w deseni mory oraz pierścien otrzymany od papieża na kosystorzu.

Wszystkie inne tytuły mają jedynie charakter honorowy i nie wiąże się z nimi bezpośrednio żadna władza, co najwyżej przywilej lub obowiązek noszenia odpowiedniego stroju i udziału w uroczystościach kapituły.

- Prepozyt (łac. *Praepositus* – *Praep.*, *Praepus*) używa w herbie kapelusza, sznura i 12 chwostów w czarnym kolorze. Za tarczą ustawiany jest pionowo pastorał z welonem. Dawniej występowała infuła.
- Prałat (łac. *praelatus* – przełożony), jeśli nie posiada święceń biskupich ozdabia swój herb kapeluszem, sznurem i 12 chwostami w kolorze zielonym. Za tarczą herbową umieszczany jest pastorał z welonem. Dawniej używali także mitry i samego pastorału. W przypadku posiadania święceń biskupich prałaci stosowali oznaki przysługujące biskupom. Kapelani Jego Świątobliwości (zwani po prostu prałatami) noszą stroje jak kanonicy – tyle, że zawsze mucet będzie fioletowy (nie czarny). Natomiast prałaci honorowi Jego Świątobliwości (również zwani prałatami) mają – poza fioletowym mucetem, pasem i pomponem – prawo nosić całe fioletowe sutanny.
- Kanonik (łac. *Canonicus*) i Oficjał (łac. *officialis* – urzędowy), używa w herbie kapelusza, sznura i 6 chwostów w czarnym kolorze. Strój kanonika to sutanna z ramówką (fioletowym obszyciem krawędzi i guzików), fioletowy pas oraz mucet, zwykle fioletowy – w zależności od kapituły, jej przywilejów, może być również czarny. Kanonik może nosić biret z fioletowym pomponem.
- Ksieni stosuje zwykle pastorał z welonem umieszczony za tarczą kobiecą (romboidalną), otoczoną różańcem.

Kościelny savoir-vivre

Przejdźmy teraz do tytułowania, przedstawiania i korespondencji w Kościele. Jeżeli przejrzymy polskojęzyczne podręczniki *savoir vivre* stwierdzamy, że jest tam bardzo niewiele informacji dotyczących tytułowania i korespondencji w Kościele. Dla każdego genealoga jest to bardzo ważna sprawa, bowiem prowadząc badania często listownie zwracamy się do różnych instytucji i dostojników kościelnych. Niestety nie doczekaliśmy się jeszcze konkretnych opracowań w tym kierunku. W książce *Językowy savoir-vivre* Haliny i Tadeusza Zgólków, znajdujemy niewiele informacji. W rozdziale dotyczącym sposobów zwracania się do różnych osób znajdujemy poza fragmentem zawierającym wyżej podane dane następujący tekst:

-
- fioletowy – biskupi, prałaci domowi – rzeczywici Jego Świątobliwości oraz infułaci, administratorzy apostołscy oraz niektórzy niebędący biskupami wyżsi dostojnicy Kurii Rzymskiej
 - czerwony – kardynałowie (jakkolwiek kardynałowie należący do Katolickich Kościołów wschodnich często zachowują nakrycie głowy własnego Kościoła)
 - biały – używany w niektórych zakonach posiadających białe habity (papież nie nosi biretu, w zastępstwie może używać camauro).

Źródło: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Biret> (dostęp: 17.07.2011).

¹⁶ Mora (niem. < arab.), włók. mieniąca się tkanina jedwabna, rzadziej bawełniana lub wełniana o splocie płóciennym lub rypсовym; ma wzór imitujący słoje drewna, uzyskany przez morowanie; używana na podszewki, wstążki, suknie. Źródło: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3943326/mora.html> (dostęp: 17.07.2011).

Bardzo rygorystycznie postrzegane zasady etykiety językowej obowiązują też w hierarchii kościelnej. Środowisko to posiada – podobnie jak inne – system godności (wikariusz, proboszcz, dziekan, prałat, kanonik, biskup, kardynał itd.), ale oprócz tego – swoiste formy zwracania się. Najpowszechniej używanym zwrotem jest oczywiście konstrukcja – Proszę księdza – stosowana w kontaktach między wiernymi a duchownymi. Forma – Księżę proboszczu, prałacie itd. – występuje w zasadzie w kontaktach wewnętrznych między duchownymi. Pewne komplikacje mogą powstać przy zwracaniu się do duchownych zakonnych. W zakonach obowiązują – trochę jak w wojsku odrębne systemy funkcji, stanowisk, godności. Zwracając się do zakonnicy używa się formy siostrzo (rzadziej matko). W wypadku zakonników sprawa się komplikuje. Może to być forma ojcze (do zakonnika posiadającego świecenia kapłańskie) lub bracie (bez święceń), lub wreszcie po prostu proszę księdza¹⁷.

Tekst ten niewiele wyjaśnia i rodzi wiele wątpliwości. Co to znaczy, że formy „Księżę proboszczu” czy „Księżę prałacie” „występują w zasadzie w kontaktach wewnętrznych między duchownymi”?

A więc jak się zwracać do osób duchownych?

Zacznijmy, więc od papieża, który piastuje najwyższą godność w Kościele Rzymskokatolickim. Do papieża zwracamy się „Ojczy Świąty” lub „Wasza Świątobliwość”. Nie mylić z „Wasza Świątobliwość”, gdyż jest to błędny tytuł.

Do kardynała należy zwracać się „Eminencjo”¹⁸, o ile jest w stroju chórowym (purpurowa sutanna); gdy zaś jest pozbawiony tego stroju, to znaczy ubrany w sutannę czarną lub czarną z czerwonymi guzikami – „Księżę Kardynale”.

Do arcybiskupa i biskupa w stroju chóralnym zwracamy się „Ekscelencjo”, chyba, że jest ubrany w sutannę czarną z fioletowymi guzikami to mówimy „Księżę Arcybiskupie”, „Księżę Biskupie”.

Księdza infułata tytułujemy również „Ekscelencjo”. Tytuł „ekscelencja” pochodzi z łaciny i oznacza wyborny, znakomity. Przysługuje on głowie państwa, premierowi, ministrom i ambasadom obcych państw. Jest on również używany przez dostojników Kościoła rzymskokatolickiego – arcybiskupów, biskupów i infułatów¹⁹.

Księdza prałata i księdza dziekana tytułujemy „Przewielebny Księżę” lub „Księżę Prałacie” czy „Księżę Dziekanie”²⁰.

Do księdza będącego profesorem mówimy „Księżę Profesorze”, a będącego rektorem „Księżę Rektorze”. W sytuacjach uroczystych do rektora możemy zwrócić się „Magnificencjo”. Można tu dodać, że do księdza będącego prorektorem mówimy „Księżę Rektorze”, a do księdza będącego dziekanem czy prodziekanem na uczelni wyższej mówimy „Księżę Dziekanie”. Oczywiście, jeśli rektor, profesor, dziekan itd. jest księdzem-zakonnikiem formę „Księżę” możemy zastąpić formą „Ojczy”.

Do kleryka mówimy „Księżę” lub, jeśli jest już po niższych święceniach, „Księżę Diakonie”.

Pewne komplikacje mogą powstać przy zwracaniu się do duchownych zakonnych. W zakonach obowiązują – trochę jak w wojsku – odrębne systemy funkcji, stanowisk i godności. Zwracając się do zwykłej zakonnicy używa się formy „Siostrzo”. Kiedy zwracamy się do ksieni klasztoru mniszego (benedyktynek, klarysek czy kamedulek używamy zwrotu „Matko”. Formy tej używamy również w stosunku do siostr będących przełożonymi generalnymi zakonów. Nie używamy natomiast tej formy zwracając się do przełożonej zgromadzenia nie będącego mniszym (urszulanek, felicjanek, czy zmartwychwstank).

¹⁷ Zgółka H., Zgółka T., *Językowy savoir-vivre. Praktyczny podręcznik posługiwania się polszczyzną w sytuacjach oficjalnych i towarzyskich*, Warszawa 2004, s. 40.

¹⁸ Eminencja – tytuł przypisywany w trzeciej osobie (Jego Eminencja), przed godnością kościelną, imieniem i ew. nazwiskiem. W Kościele Rzymskokatolickim zarezerwowany wyłącznie dla kardynałów. Używany od 1644 roku. Źródło: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Eminencja> (dostęp: 17.07.2011).

¹⁹ Pietkiewicz E., *Protokół dyplomatyczny*, Warszawa 1998, s. 108–109.

²⁰ Żuchowski H. R., *Encyklopedia dobrych manier*, Lublin 2003, s. 221.

W wypadku zakonników męskich sprawa się komplikuje. Może to być forma „Ojczy”, która odnosi się do zakonnika posiadającego święcenia kapłańskie lub „Bracie” w przypadku zakonnika bez święceń. Wreszcie po prostu proszę księdza²¹. Chodzi tu o zgromadzenia księży, takie jak np. jezuici, salezjanie, pallotyni, pauliści czy też marianie.

Przedstawiając komuś księdza wymieniamy tylko jego imię i nazwisko np.: „ksiądz Ignacy Karge”, ewentualnie podajemy dodatkową informację, dotyczącą tego, co aktualnie robi („proboszcz w Lusowie”, „dziekan w Gnieźnie” itp.) Podczas rozmowy tytułujemy księży tak jak tytułowujemy świeckich, a zatem na początku rozmowy i ewentualnie na jej końcu (nie powtarzamy wciąż zwracając się do księdza: „księżę proboszczu”, „księżę dziekanie”, „księżę prałacie”, „ksiądz dziekan pozwoli...”, „ksiądz dziekan zechce...”, „Czy „ksiądz dziekan słyszał, że...” itp.). Mówimy po prostu „ksiądz”: „Czy ksiądz zechce usiąść”, „Czy ksiądz słyszał, że”²².

Czasami wielkiego zakłopotania przysparza nam odpowiednie tytułowanie według godności kościelnej podczas uroczystych przemówień, jak również poprawne używanie tytułu w korespondencji (na kopercie i w liście).

Właściwym szykiem dla pisowni i wymowy nazwiska kardynała (małą literą) jest *kardynał Stefan Wyszyński* (styl prosty). Umieszczenie nazwy godności między imieniem a nazwiskiem w szyku *Stefan Kardynał Wyszyński* stosowane jest w stylu oficjalnym kościelnym, lecz nadużywanie tego stylu poza uroczystymi tekstami i ceremoniami kościelnymi brzmi nieco pretensjonalnie.

Formy „Najprzewielebniejszy”, którą odnosimy do – kardynała, arcybiskupa, biskupa, generała zakonu, prowincjała, opata, prałata papieskiego; mówimy, więc lub piszemy: „Wasza Eminencjo Najprzewielebniejszy Księżę Kardynale”; na kopercie „Jego Eminencja Najprzewielebniejszy Ksiądz Kardynał”; „Wasza Ekscelencjo, Najprzewielebniejszy Księżę Biskupie”; na kopercie „Jego Ekscelencja Najprzewielebniejszy Ksiądz Biskup”; „Najprzewielebniejszy Księżę Generale”; na kopercie „Najprzewielebniejszy Ksiądz Generał”.

Formy „Najdostojniejszy”, którą odnosimy do arcybiskupa lub biskupa ordynariusza mówimy i piszemy „Wasza Ekscelencjo, Najdostojniejszy Księżę Arcybiskupie”, „Wasza Ekscelencjo, Najdostojniejszy Księżę Biskupie”; na kopercie „Jego Ekscelencja, Najdostojniejszy Ksiądz Arcybiskup”, „Jego Ekscelencja, Najdostojniejszy Ksiądz Biskup”. Określenie „Metropolita”, odnosimy do arcybiskupa metropolity i dodajemy pod nazwiskiem arcybiskupa np. „Ks. Abp Stanisław Gądecki – Metropolita Poznański”.

W korespondencji skierowanej do Kurii Arcybiskupiej lub Biskupiej możemy użyć zwrotu „Prześwietna Kuria Metropolitalna” lub „Prześwietna Kuria Diecezjalna”²³. Dopuszcza się również użycie innej formy w tytule listu, np.: „Najdostojniejszy Arcypasterzu”, „Najprzewielebniejszy Księżę Arcybiskupie”, „Najczcigodniejszy Księżę Prałacie”, „Czcigodny Księżę Kanoniku”. Jeśli adresat ma wiele tytułów, to używamy tego, który jest najwyższy spośród nich. Lepiej jest używać wyższego tytułu niż „tytułu niedorównującego stanowisku adresata”, ale pamiętajmy, że lepiej nie przesadzić znaczenia adresata²⁴. Formy grzecznościowej, którą odnosimy do – prałata, kanonika, dziekana, rektora, profesora, lub matki przełożonej to „przewielebny”, „przewielebna”; mówimy, więc lub piszemy: „Przewielebny Księżę Prałacie”; na kopercie „Przewielebny Ksiądz Prałat”; „Przewielebna Matko Przełożona”; na kopercie „Przewielebna Matka Przełożona”. Określenia „wielebny”, „wielebna”, którą odnosimy do – proboszcza, wikarego, prefekta, administratora, klero, diakona, siostry; mówimy lub piszemy: „Wielebny Księżę Proboszczu”; na kopercie „Wielebny Ksiądz Proboszcz”; „Wielebny Księżę Diakonie”; na kopercie „Wielebny Ksiądz Diakon”, „Wielebna Siostra”; na kopercie „Wielebna Siostra”²⁵.

²¹ Zgółka H., Zgółka T., *Językowy savoir-vivre...*, op. cit., s. 40.

²² Witkowiak A., *Decus clericorum*, Poznań 1960, s. 108.

²³ Ibidem, s. 186.

²⁴ Ibidem, s. 156.

²⁵ Ibidem, s. 158–159.

W prywatnych listach pisanych do osób duchownych, zakonnych oraz osób świeckich „religijnych” (nie osób zajmujących „wyższe stanowiska”) możemy pisać na pierwszej karcie listu u góry po lewej stronie inicjały N. b. p. J. Chr. co znaczy: Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus lub P. Chr. („Per Christum”) albo sam krzyżyk. List możemy zakończyć jednym z następującym sformułowań: „Proszę przyjąć wyrazy czci i uszanowania”, „proszę przyjąć zapewnienie najgłębszej czci” (np. do biskupa); „Proszę przyjąć zapewnienie prawdziwego poważania”; „Z prośbą o modlitwę”²⁶. Warto pamiętać, że listy piszemy zawsze na „porządnym” papierze, urzędowe na komputerze lub maszynie do pisania, a prywatne odręcznie, najlepiej piórem. Możemy pisać je na komputerze, gdy są bardzo długie.

Formy „wielebny” i „przewielebny” stosuje się w korespondencji oficjalnej i mowach uroczystych, choć nie jest to bezwzględny, jak kiedyś, obowiązkiem i nie jest oczywiste dla wszystkich, szczególnie młodych, księży. Odnosi się je według następującej zasady: jeżeli ksiądz, zakonnik, zakonnica nie posiada żadnych tytułów czy funkcji (ksiądz jest np. wikarym w parafii) stosuje się formę „wielebny”, a we wszystkich pozostałych wypadkach „przewielebny”. Jeżeli więc osoba świecka wygłasza np.: mowę z okazji imienin księdza wikarego może powiedzieć: „Wielebny Księżę”, a jeżeli ten ksiądz jest np. doktorem teologii „Przewielebny Księżę Doktorze”. Adresując np. list do prowincjała posiadającego tytuł doktora napiszemy: „Przewielebny Ksiądz Prowincjał, Doktor Jan Kaczmarek”. Jeżeli świecki zamierza wystosować oficjalne pismo do jakiegoś księdza, zakonnika czy zakonnicy lub ma wygłosić uroczyste przemówienie powinien dowiedzieć się, jakie tytuły posiada ta osoba w Kościele i poza nim oraz jakie sprawuje funkcje w Kościele i poza nim. I tak, np.: jeżeli kierujemy pismo do wikariusza sądu biskupiego piszemy na kopercie „Przewielebny Ksiądz Oficjał”, a jeżeli kierujemy mowę do księdza, który jest kapelanem wojskowym musimy pamiętać, że posiada on stopień wojskowy. Stąd mówimy np.: „Przewielebny Księżę Pułkowniku”.

W razie jakiegokolwiek wątpliwości powinniśmy skontaktować się z osobą kompetentną, która nam doradzi. Mogą pojawiać się, bowiem nietypowe i rzadkie sytuacje. Jeżeli więc naszą parafię odwiedza ksiądz z zagranicy, a jest on prałatem i ordynariuszem jednej z diecezji w Afryce to w takim przypadku powinniśmy do niego mówić „ekscelencjo”. Gdyby ten ksiądz był prałatem, emisariuszem papieskim również powinniśmy zwracać się do niego „ekscelencjo”. Jeśli jest zwykłym księdzem możemy użyć formy grzecznościowej „Najprzewielebniejszy Księżę” lub „Wielebny Księżę”.

Wielu z nas, prowadząc poszukiwania genealogiczne, odwiedza Archiwum Archidiecezjalne, Diecezjalne czy też parafie. Szczególną uwagę chciałbym zwrócić na słowa powitania i pożegnania. Wchodząc do tych instytucji wielce wskazanym jest powitanie w słowach: „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus” lub staropolskie „Szczęść Boże”. Na pożegnanie zaś: „Z Bogiem” lub „Szczęść Boże”. Jest to znak szacunku wobec osób duchownych, z którymi witamy się.

Bibliografia:

- Greshake G., *Być kapłanem. Teologia i duchowość urzędu kapłańskiego*, Wrocław 1983.
Instrukcja urzędu ds. Papieskich celebracji liturgicznych, Pro memoria o używaniu stroju chórowego w czasie celebracji liturgicznych pod przewodnictwem papieża, Watykan 5 grudnia 2008 r.
Jaczynowska M., Musiał D., Stępień M., *Historia starożytna*, Warszawa 2008.
Jankowski A., Romaniuk K., *Kapłaństwo w Piśmie Świętym Nowego Testamentu*, Katowice 1972.
Kamińska-Radomska I., *Etykieta biznesu, czyli międzynarodowy język kurtuazji*, Warszawa 2003.
Pietkiewicz E., *Protokół dyplomatyczny*, Warszawa 1998.
Witkowiak A., *Decus clericorum*, Poznań 1960.
Zgółka H., Zgółka T., *Językowy savoir-vivre. Praktyczny podręcznik posługiwania się polszczyzną w sytuacjach oficjalnych i towarzyskich*, Warszawa 2001.
Żuchowski H. R., *Encyklopedia dobrych manier*, Lublin 2003.

²⁶ Ibidem, s. 157.